

MARIA KORYBUT-MARCINIAK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Humanistyczny, Instytut Historii

<https://orcid.org/0000-0001-8196-5119>

„URZĘDNIK W SIECI”. ANALIZA SIECI SPOŁECZNYCH W BADANIACH KORESPONDENCJI. CASUS ARTURA DOLIŃSKIEGO (1831–1909)

Streszczenie

Artykuł prezentuje zastosowanie analizy sieci społecznych (SNA) w badaniu korespondencji Artura Dolińskiego (1831–1909). Na podstawie „Rejestru listów wyprawionych” z lat 1852–1900 (ok. 4650 wpisów) skonstruowano skierowaną, ważoną ego-sieć nadawcy, znormalizowano metadane (daty, adresaci, miejscowości) oraz przeprowadzono analizy czasowe (rocznie/miesięcznie) i przestrzenne (miejscowości). Wnioski podkreślają użyteczność SNA jako „kompasu badawczego” w historii społecznej i biografistyce: metoda porządkuje materiał, ujawnia węzły krytyczne i strefy styku między „światami” życia oraz generuje hipotezy do dalszej lektury jakościowej egodokumentów.

Słowa kluczowe: analiza sieci społecznych, ego-sieć, egodokumenty, korespondencja, biografistyka, Wilno, Petersburg, urzędnicy, geografia relacji

Sieć relacji to stała cecha życia społecznego. Człowiek jest powiązany wieloma pasmami z innymi ludźmi: rodziną, grupą zawodową, wspólnotą wyznaniową, kręgiem towarzyskim, warstwą społeczną, grupą wyznaniową i narodem. Te wielopoziomowe styczności i więzi kształtują jego osobowość, wpływają na światopogląd, model życia, ścieżki zawodowe i karierę. Truizmem jest stwierdzenie, że każdą biografię historyczną należy osadzić w realnym środowisku, w którym jednostka funkcjonowała. W praktyce jednak postulat możliwie pełnego odtworzenia otoczenia społecznego bohaterów jest rzadko realizowany – zarówno z powodu ograniczeń źródłowych (niekompletność, luki archiwalne), jak i utrwalonych nawyków metodologicznych. Mając do dyspozycji obszerny korpus świadectw o relacjach badanej postaci, zbyt często

humaniści zdają się na intuicję i unikają analiz ilościowych, postrzegając je jako „niehumanistyczne”. W efekcie pozostajemy daleko od myślenia sieciowego i makroanalizy, ponieważ wydają się one zbyt odległe od mikrohistorycznego przedmiotu badań. Społeczne światy w biografistyce nadal odczytuje się głównie metodami „analogowymi” – poprzez interpretację tekstów i dokumentów na poziomie faktograficznym i komunikacyjnym.

Tymczasem humanistyka ostatniej dekady przekonująco pokazuje, że analiza sieci społecznych (SNA) może rozszerzyć warsztat biografa. „Zwrot sieciowy” zachęca do spojrzenia z lotu ptaka na duże zbiory źródeł i do ilościowego uchwycenia wzajemnych zależności, co nie zastępuje lektury bliskiej, lecz ją uzupełnia. Badania te dowodzą, że sieci są użytecznym szkieletem pojęciowym do rekonstrukcji relacji i wpływów w dawnych społeczeństwach, a w praktyce humanistycznej działają jako materializacja wcześniej formułowanych jakościowo intuicji o „kręgach” i „powiązaniach” osób oraz grup.

Analiza sieci społecznych w humanistyce

Analiza sieci społecznych (Social Network Analysis, SNA) wywodzi się z pogranicza socjologii, antropologii i matematyki; jej początki sięgają pierwszej połowy XX w. (m.in. badania etnograficzne Bronisława Malinowskiego i socjometria Jacoba L. Moreno). Dojrzały aparat pojęciowy i narzędziowy SNA ukształtował się w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, a dziś metoda ta funkcjonuje zarówno w naukach społecznych, jak i w historii, archeologii, historii sztuki, literaturoznawstwie czy medioznawstwie¹. W historiografii rozwój metod sieciowych przyspieszyła digitalizacja źródeł, rozwój programów do tworzenia bazy danych oraz nowe narzędzia wizualizacji powiązań, które od lat dziewięćdziesiątych zaczęły się upowszechniać w coraz szybszym tempie. Przełomem w wykorzystaniu SNA stały się projekty z historii społecznej². W ostatniej dekadzie obserwujemy dynamiczny wzrost zastosowań

¹ Pierwsze publikacje dotyczące badania przepływów sieciowych, zdefiniowanie podstawowych zjawisk i pojęć w badaniach sieci oraz określenie wzorów relacji powstały już w latach 70. XX w.: M.S. Granovetter, *The Strength of Weak Ties*, „American Journal of Sociology” 1973, nr 78(6), s. 1360–1380; L.C. Freeman, *Centrality in Social Networks: Conceptual Clarification*, „Social Networks” 1978, nr 1(3), s. 215–239; H.C. White, S.A. Boorman, R.L. Breiger, *Social Structure from Multiple Networks. I. Blockmodels of Roles and Positions*, „American Journal of Sociology” 1976, nr 81(4), s. 730–780.

² Pionierską pracą wykorzystującą teorię sieci społecznych była analiza Michaela Alexandra i Jamesa Danowskiego, w której podjęto się kodowania 280 listów Cicerona, budując sieć 524 osób. Ich celem było empiryczne sprawdzenie pozycji senatorów i ekwitów w strukturze późnorepublikańskiego społeczeństwa rzymskiego: M. Alexander, J. Danowski, *Analysis of an ancient network: Personal communication and the study of social structure in a past society*, „Social Networks” 1990, nr 12(4), s. 313–335.

SNA do badań egodokumentów – korespondencji, pamiętników i dzienników – ponieważ ich struktura naturalnie odwzorowuje relację nadawca-odbiorca, a metadane (daty wysłanych pism, miejsca, w których przebywają odbiorcy lub osoby spisujące dzienniki, częstotliwość kontaktów) łatwo przekodować do formatu sieciowego. Podejmowano również próby zastosowania podejścia sieciowego w biografistyce. Kluczowym pojęciem w podejściu biografistycznym jest ego-sieć (ego-network) – sieć skupiona wokół jednej osoby (ego), która analizuje zarówno bezpośrednie połączenia (ego-alter)³, jak i powiązania między poszczególnymi korespondentami (alterami). W badaniach konkretnych postaci pozwala ona nie tylko na rekonstrukcję kręgu znajomych i kontaktów bohatera, ale także na analizę ich dynamiki w czasie, kierunków geograficznych, intensywności i trwałości więzi. Dzięki datom listów można zaobserwować jak sieć „oddycha w czasie”: można zaobserwować, kiedy relacja się pojawia, gęstnieje, słabnie lub znika. Taki, pozornie prosty model pozwala mapować najbliższe środowisko, wskazać najważniejsze osoby (tych, którzy piszą najczęściej albo łączą odległe kręgi), a przede wszystkim uchwycić zwroty w biografii: nagły przyrost korespondencji z jednym środowiskiem i zanik z innym zwykle towarzyszy awansom, konfliktom lub zmianom pola działania. W praktyce badawczej połączenia ego-alter stają się więc kompasem: podpowiadają, które osoby i które okresy w życiu bohatera wymagają „lektury bliskiej”.

Przykładem owocnego zastosowania SNA w obserwacji postaci historycznych są badania Caitlin Burge nad korespondencją Thomasa Cromwella. Autorka, korzystając ze zbioru korespondencyjnego, wyabstrahowała do postaci sieci skierowanej metadane 33 408 listów z lat 1523–1547. Sieć analizowano „narzędziowo” – przy użyciu programów graficznych i interpretacyjnie, traktując miary centralności jako wskaźniki różnych wymiarów władzy na dworze Tudorów: intensywność zaangażowania politycznego, pośredników w kontaktach z ośrodkami władzy, bliskości ośrodków wpływu. Następnie zastosowano tradycyjną analizę treści listów. Badania Bruge pokazują, jak „lektura z lotu ptaka” może wskazywać odcinki chronologiczne, kluczowe osoby lub grupy osób do lektury bliskiej. Jednym z wniosków autorki jest stwierdzenie, że SNA nie zastąpi krytycznej interpretacji treści źródeł, ale może wskazać zjawiska, odcinki chronologiczne lub osoby, które powinny zostać poddane bliższemu oglądowi, ze względu na ich wpływ na postać centralną⁴.

³ To krawędź łącząca bohatera z inną osobą. W badaniach źródeł korespondencyjnych mamy dwa rodzaje krawędzi: ego-alter (wysłany list) i (lub) alter-ego (odebrany list).

⁴ C. Bruge, *Letters, Networks of Power, and the Fallof Thomas Cromwell 1523–1547*, London 2022.

Interesującym przykładem mikrobiograficznej SNA jest studium Krisztiny Juhász o ego-sieci Istvána Bocskaia (1557–1606) – węgierskiego magnata, oparte na 134 dokumentach wybranych z ok. 500 listów. Zastosowana tu prosta operacjonalizacja metadanych (kto z kim, kiedy, skąd) pozwoliła uchwycić funkcję relacji (gospodarcze, militarne, wywiadowcze, administracyjne) i wskazać „gorące” węzły⁵.

Analiza sieciowa została zastosowana również przez Michała Salamonika, który w książce *In Their Majesties' Service: The Career of Francesco De Gratta (1613–1676) as a Royal Servant and Trader in Gdańsk* analizował karierę gdańskiego mieszczanina włoskiego pochodzenia, Francesca De Gratta (1613–1676) – królewskiego poczmistrza i sekretarza. Autor analizował sieci rodzinne i patronackie bohatera, wziął pod uwagę również węzły handlowe Gdańska oraz relacje z dworem królewskim, mennicami czy miastami pruskimi i ukazał jak te powiązania przekładały się na awans De Gratty i jego rodziny⁶.

Warto w tym miejscu podkreślić, że w historiografii polskiej metoda SNA budzi coraz większe zainteresowanie, choć badania wciąż mają charakter raczej eksperymentalny i pojawiają się głównie w projektach, dotyczących konkretnych niewielkich grup: mieszkańców niewielkiej parafii⁷, elit intelektualnych Warszawy XIX w.⁸ czy struktury kontaktów konspiracji „Solidarności”⁹. Analizy jednostkowe, oparte na pojedynczej ego-sieci, pozostają rzadkie, choć mogą przynosić wyjątkowo bogaty materiał interpretacyjny.

Niewątpliwą zaletą SNA w kontekście badań życiorysów postaci historycznych jest możliwość łączenia wymiaru ilościowego (miary sieci: stopień centralności, gęstość, modularność, pośrednictwo) z wymiarem jakościowym (interpretacja charakteru relacji, ich treści oraz kontekst społeczno-kulturowy). Tym samym metoda ta uzupełnia tradycyjne, narracyjne podejście

⁵ K. Juhász, *Ego-network of István Bocskai in the Light of His Correspondence (1576–1598)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, t. 148, z. 4, s. 703–717.

⁶ M. Salamonik, *In Their Majesties' Service: The Career of Francesco De Gratta (1613–1676) as a Royal Servant and Trader in Gdańsk*, Huddinge 2017.

⁷ A. Dul, *Życie towarzyskie dziewiętnastowiecznej wiejskiej parafii. Analiza sieci społecznych*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2017, nr 39, s. 167–208; E. Köster, *Zastosowanie metody analizy sieci społecznościowej do rekonstrukcji sieci społeczno-towarzyskiej na przykładzie ksiąg zaślubin XVIII-wiecznej parafii żareckiej*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2024, nr 46, s. 187–221.

⁸ M. Micińska, *Salony, redakcje, knajpy... Życie publiczne elit intelektualnych Warszawy po powstaniu styczniowym*, [w:] *Życie jest wszędzie... Ruchy społeczne w Polsce i w Rosji do II wojny światowej*, red. A. Brus, Warszawa 2022, s. 203–222.

⁹ J. Olaszek, *Podziemna sieć społeczna. Casus z dziejów konspiracji solidarnościowej*, Warszawa 2020.

mikrohistoryczne, które skupia się na interpretacji dokumentów. W szczególności, w analizach biograficznych pozwala na identyfikację kluczowych węzłów (najważniejszych osób w sieci); określenie różnorodności kręgów społecznych i ich wzajemnego przenikania się; obserwację zmian w czasie (np. migracje kontaktów, pojawianie się i zanikanie relacji); ocenę równowagi między różnymi obszarami kulturowymi, w których funkcjonował bohater.

W przypadku badań nad Arturem Dolińskim SNA pozwala nie tylko odtworzyć jego sieć kontaktów, ale także zestawzić tę strukturę z uwarunkowaniami biograficznymi, geograficznymi i politycznymi, tworząc mapę społeczną jego życia. Jest to więc przykład, w którym metoda ilościowa nie jest konkurencją, lecz uzupełnieniem dla narracji historycznej, otwierając nowe pola aktywności społecznej bohatera i nowe możliwości interpretacyjne ustalonych faktów życiorysowych.

Artur Doliński (1831–1909)

Poniższy szkic biograficzny otwiera część analityczną artykułu. Jego celem jest krótkie przybliżenie osoby Artura Dolińskiego – tak, by dalsze rozpoznania korespondencji i metadanych (w duchu SNA) zostały osadzone w realiach życiorysu, środowisk i ról społecznych bohatera. Fundamentem są zgromadzone i zinterpretowane wcześniej materiały – przede wszystkim obszerne egodokumenty oraz kwerendy wykorzystane w monografii: *Światy i międzyświaty Artura Dolińskiego. Rekonstrukcja biograficzna carskiego urzędnika*¹⁰.

Artur Doliński (1831–1909) urodził się w Wilnie 31 lipca 1831 r., jako syn Stanisława Dolińskiego, długoletniego urzędnika w administracji rosyjskiej, i Tekli z Ehrenkreutzów, primo voto Łazarowicz. Ochrzczono go 26 września w kościele św. Jana¹¹. Dzieciństwo upłynęło mu w cieniu popowstaniowych represji i postępującej deklasacji drobnej szlachty na Kresach, a także w doświadczeniu materialnej kruchości domu rodzinnego. Jego matka była właścicielką niewielkiego majątku Pryciuny pod Wilnem, który stał się miejscem rodzinnych zjazdów, wakacyjnego wypoczynku i kultywowania szlacheckich tradycji¹². W 1849 r., w wieku osiemnastu lat, Doliński, za namową ojca, wstąpił do służby cywilnej. Pierwsze, pięcioletnie doświadczenie zdobywał

¹⁰ M. Korybut-Marciniak, *Światy i międzyświaty Artura Dolińskiego. Rekonstrukcja biograficzna carskiego urzędnika*, Olsztyn 2019.

¹¹ Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas (dalej: LVIA), f. 10, inw. 10, sygn. 269, *Metryka chrztu Artura Dolińskiego. Wypis z Księgi Metryk Chrzestnych Kościoła Parafialnego Wileńskiego św. Jana z 9 kwietnia 1849 roku*, k. 1–2.

¹² M. Korybut-Marciniak, *Pryciuny i Wojczyzna – majątki ziemiaństwa polskiego na Kresach Północno-Wschodnich w II połowie XIX wieku*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2018, t. 32, s. 311–314.

w kancelarii gubernatora nowogrodzkiego, gdzie nauczył się reguł funkcjonowania carskiej biurokracji i – co ważne – mechanizmów rządzących ścieżkami karier urzędniczych, które następnie, już w Petersburgu, umiał roztropnie wykorzystywać. Momentem zwrotnym była jego przeprowadzka do Petersburga w 1855 r. W stolicy imperium Doliński spędził 29 lat – do przejścia na emeryturę w 1884 r. – pracując w Departamencie Górniczym (podporządkowanym Ministerstwu Dóbr Państwa). W czerwcu 1873 r. został starszym naczelnikiem stołu (II referat II Wydziału), a w 1876 r. awansował do rangi radcy stanu¹³.

Petersburg był dla niego nie tylko miejscem pracy, lecz pełnym możliwości „światem spełnionych marzeń”: to tu dojrzewał intelektualnie, chłonał gwałtownie modernizujące się życie wielkiego miasta, a przede wszystkim zakorzenił się towarzysko i rodzinnie. Doliński był aktywny w polskiej kolonii, w życiu kulturalnym i amatorskim muzykowaniu – zdobył wykształcenie muzyczne (ukończył konserwatorium w klasie śpiewu), stał się znanym wykonawcą różnych utworów podczas spotkań towarzyskich petersburskich elit (głównie Polonii), organizował wieczory wokalnie-instrumentalne, należał do chóru. To w tym kręgu poznał rodzinę Brittików, z której pochodziła jego małżonka. W maju 1870 r. w rzymsko-katolickiej parafii św. Stanisława w Petersburgu poślubił Kleopatę Brittik. Ich wspólne życie wypełniała praca, muzyka i towarzyskie wizyty – zachowały się szczegółowe notatki repertuarowe i kronika salonowych spotkań. Z małżeństwa urodziły się córki: Ludwika i Genowefa, które starał się wychowywać w duchu zamięłowania do polskiej kultury¹⁴.

W 1884 r. Doliński przeszedł w stan spoczynku, otrzymał emeryturę i wrócił do Wilna. Kupno kamienicy przy Placu Świętojerskim symbolicznie potwierdziło jego „osadzenie” w lokalnej elicie mieszczańskiej. Od 1893 r. zasiadał w Dumie Miejskiej – organie, który po reformach miejskich decydował o sprawach gospodarki komunalnej i infrastruktury. Jako radny uczestniczył m.in. w procesie elektryfikacji Wilna. Ważnym wątkiem jego społecznej aktywności była homeopatia. Jeszcze w Petersburgu interesował się niekonwencjonalnymi metodami leczenia – został m.in. członkiem Towarzystwa Zwolenników Homeopatii. Na gruncie wileńskim współtworzył i kierował Wileńskim Towarzystwem Zwolenników Homeopatii, pilotował rozwój przychodni i aptek, prowadził intensywną korespondencję „fachową” i publikował broszury popularyzujące metody homeopatyczne¹⁵.

¹³ A. Doliński, *Między Wilnem a Petersburgiem. Pamiętniki Artura Dolińskiego*, opr. i wstęp M. Korybut-Marciniak, Olsztyn 2014, s. 41.

¹⁴ M. Korybut-Marciniak, *Dziecko w rodzinie urzędniczej w świetle materiałów Artura Dolińskiego*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 5, „Świat dziecka”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź-Olsztyn 2016, s. 47–65.

¹⁵ Eadem, *Homeopatia w życiu codziennym carskiego urzędnika – Ignacego Artura Dolińskiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2019, nr 1, s. 113–124.

Jednocześnie Doliński, wykorzystując petersburskie doświadczenia organizacyjne i sieć kontaktów, wszedł na ścieżkę przedsiębiorczości: od 1896 r. był generalnym agentem Rosyjskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia na teren guberni północno-zachodnich, prowadząc agenturę w swojej kamienicy i budując aparat przedstawicielski (m.in. z siecią subagentów)¹⁶.

Życie prywatne po powrocie do Wilna obfitowało w momenty radosne i bolesne. Najcięższym ciosem była nagła śmierć żony 23 sierpnia 1891 r. podczas wakacji w Pryciunach. Po śmierci małżonki na nim spoczął ciężar wprowadzenia córek do towarzystwa – w tym okresie zintensyfikował podróże do Warszawy, gdzie córki m.in. pobierały lekcje muzyki. W stolicy Królestwa nawiązał relacje z dalszą rodziną, z którą wcześniej nie utrzymywał żadnych kontaktów. Drugą bolesną stratą była śmierć jego młodszej córki – Genowefy, która wkrótce po wyjściu za mąż zmarła na błonicę¹⁷.

Artur Doliński zmarł 16 listopada 1909 r. w swoim mieszkaniu przy placu Świętojerskim. Pochowano go na Starej Rossie obok żony i przedwcześnie zmarłej córki Genowefy. Należy podkreślić, że nie należał do panteonu „wybitnych”. Jego biografia – „nadzwyczajnie zwyczajna” odślania los inteligenta-urzędnika z ziem litewsko-białoruskich, który po latach „służby w obcym mundurze” wraca do rodzinnego miasta i włącza się w jego codzienność – od spraw komunalnych po inicjatywy medyczno-społeczne. Elementy biografii (mobilność zawodowa, życie rodzinne i towarzyskie, religijność, praktyki lekturowe i muzyczne) tworzą gęstą tkanę życia inteligenckiego drugiej połowy XIX w., a zarazem – mapę potencjalnych „światów” i „międzyświatów” jednostki żyjącej między Wilnem, Nowogrodem i Petersburgiem.

Rejestr listów – potencjał analizy SNA¹⁸

Materiałem źródłowym, który został wykorzystany do rekonstrukcji sieci kontaktów i kręgów znajomości Artura Dolińskiego jest sporządzony przez niego, zachowany w rękopisie w Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie, „Rejestr listów wyprawionych z lat 1852–1900”¹⁹. Zawiera on daty wysyłki, nazwiska i imiona adresatów oraz miejscowości (lokalizacje) korespondentów. Na podstawie tego rejestru przygotowano w programie Microsoft Access

¹⁶ Eadem, *Światy i międzyświaty...*, s. 245–251.

¹⁷ *Ibidem*, s. 275–276.

¹⁸ W 2020 r. opublikowałam artykuł dotyczący możliwości zastosowania metody analizy sieci społecznościowej do badań egodokumentów, w którym analizą objęłam niepełny rejestr korespondencji oraz pamiętniki Artura Dolińskiego: M. Korybut-Marciniak, *Potencjał analizy sieci społecznych w badaniach egodokumentów*, „Rocznik Historii Antropologii” 2020, nr 13, s. 183–198.

¹⁹ LVIA, f. 1135, inw. 20, sygn. 101, *Rejestr listów sprawionych przez Artura Dolińskiego*, k. 1–118.

ewidencję obejmującą 48 lat korespondencji i 4650 rekordów, które odzwierciedlają różne typy relacji osobistych utrzymywanych w czasie aktywności zawodowej i na emeryturze. Dla potrzeb analizy znormalizowano pola: imię i nazwisko adresata; miejscowość adresata wraz z współrzędnymi geograficznymi (szerokość/długość); datę wysyłki (rok-miesiąc-dzień). Na podstawie wcześniejszych ustaleń przypisano kategorię relacji (pokrewieństwo, powinowactwo, przyjaźń, współpraca, relacja służbowa, interesy prywatne, edukacja, przynależność do organizacji). W przypadku około 30% adresatów klasyfikacja pozostała niepewna lub niemożliwa – tym osobom przypisano kategorii „inne”.

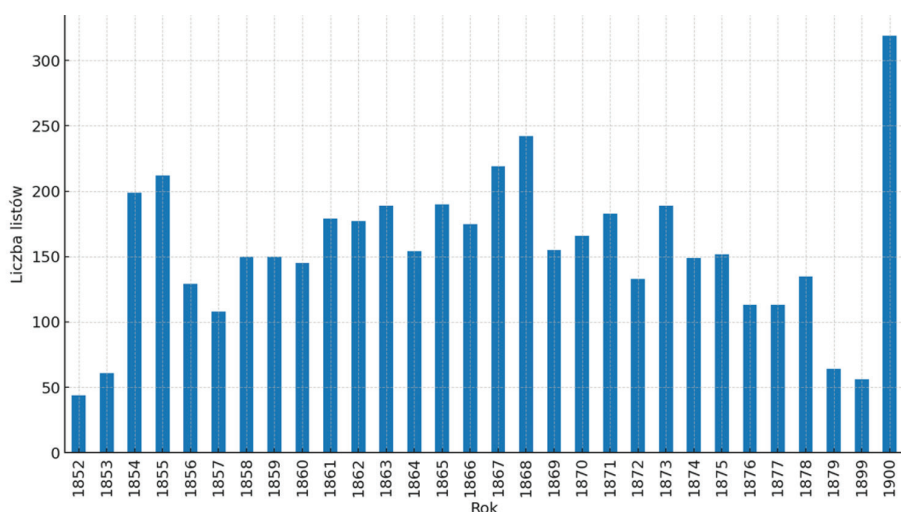
Rejestr pozwala utworzyć skierowaną, ważoną sieć ego: węzeł *ego* (Doliński) łączy się krawędziami z węzłami alterów (adresatów). Waga krawędzi równa jest liczba listów do danego adresata; czas (data) umożliwia przekroje dynamiczne (analizę w poszczególnych okresach życia: Nowogród 1849–1855; Petersburg 1855–1884; Wilno 1884–1900) oraz analizę trwałości więzi (pierwszy i ostatni kontakt, czas trwania). Geolokalizacja zasila wymiar przestrzenny (dystanse, kierunki, ośrodki grawitacji). Dane zostały przygotowane do eksploracji narzędziami statystycznymi.

W analizie rejestru listów przyjęto ramę badawczą, która łączy pytania o skalę i rytm korespondencji z opisem struktury i dynamiki więzi. Odtworzone zostało tempo wymiany: rozkłady roczne i miesięczne pokazują fazy intensyfikacji oraz przestoje, a wskaźniki retencji i „churnu” ujawniają, jaka część adresatów pojawia się po raz pierwszy, a jaka powraca rok do roku²⁰. Ten wymiar czasowy pozwala uchwycić puls życia korespondencyjnego Dolińskiego – od okresów spiętrzeń po późniejsze wygaszanie relacji.

W ujęciu rocznym rejestr obejmuje lata 1852–1900 i zawiera 4650 wysyłek. Rozkład nie jest równomierny (współczynnik zmienności 0,37), co wskazuje na wyraźne fazy spiętrzeń i osłabień. Najwyższe roczne natężenia odnotowano w latach: 1900 (319 listów), 1868 (242), 1867 (219), 1855 (212) i 1854 (199). Najniższe wartości niezerowe dotyczą lat 1852 (44), 1853 (61), 1879 (64) i 1857 (108). W materiałach występuje luka chronologiczna w latach 1880–1898, co należy interpretować jako ubytek/nieciągłość rejestru, a nie dowód faktycznego zamarcia korespondencji w tym okresie.

Po rozbiciu na okresy biograficzne otrzymuje się następujący obraz średnich rocznych (liczba listów/rok, tylko dla lat obecnych w rejestrze): Nowogród 1849–1855: 129; Petersburg 1856–1884: 156,62; Wilno 1885–1909: 187,5 (okres wileński w rejestrze reprezentowany jest wyłącznie przez lata 1899–1900). Widać zatem narastanie intensywności korespondencji od fazy nowogrodzkiej przez petersburską do wileńskiej.

²⁰ Retencja to udział adresatów, którzy powracają w kolejnych latach poddanych analizie po wystąpieniu w danym roku i latach poprzednich; churn to udział adresatów nowych w badanym roku.

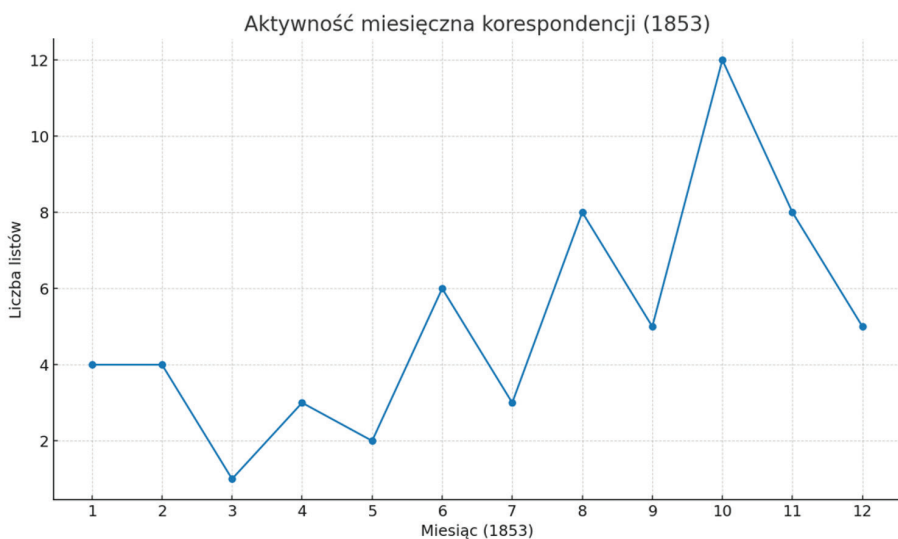
Rys. 1. Aktywność roczna pism wysyłanych przez Artura Dolińskiego

Jeśli chodzi o aktywność miesięczną – przykładowo zestawiono dwa lata z okresu nowogrodzkiego – czyli budowania nowych znajomości w środowisku urzędniczym i towarzyskim w Nowogrodzie. W 1853 r. zarejestrowano 61 wysyłek (średnio 5,1 miesięcznie; mediana 4,5). Widoczny jest narastający układ sezonowy: od I kwartału (9 listów) przez II (11) i III (16) do wyraźnego maksimum w IV kwartale (25). Szczyt przypadł na październik (12 listów), najsłabszy miesiąc na marzec (1). Wzrost wolumenu ściśle współwystępuje z poszerzeniem zasięgu kontaktów: korelacja miesięcznej liczby listów z liczbą unikalnych adresatów wynosi 0,88. „Intensywność na adresata” (liczba listów podzielona przez liczbę unikalnych adresatów w danym miesiącu) utrzymuje się w okolicy 1,5, co wskazuje na raczej rozproszone niż wielokrotne wymiany z tym samym odbiorcą w obrębie pojedynczych miesięcy.

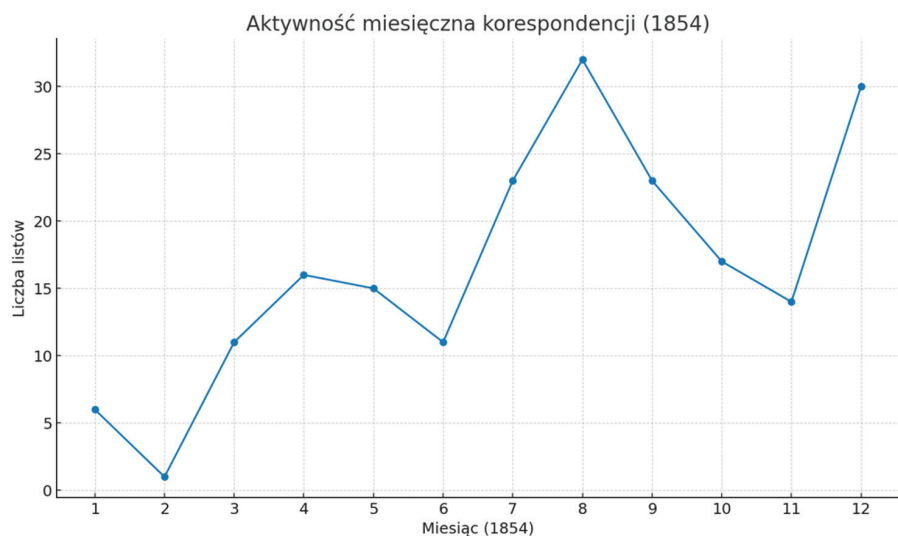
Rok 1854 przynosi skok natężenia: 199 wysyłek (średnio 16,6; mediana 15,5). Sezonowo wzmożona aktywność koncentruje się w III kwartale (78 listów), następnie w IV (61), przy wyraźnie słabszym I kwartale (18). Miesięczne maksimum przypada na sierpień (32 listy), minimum na luty (1). Podobnie jak rok wcześniej, wzrost wolumenu idzie w parze z poszerzeniem kręgu korespondentów (korelacja 0,94), a przeciętna „intensywność na adresata” pozostaje stabilna (1,52). Oznacza to, że ekspansja roczna 1854 dokonuje się przede wszystkim poprzez większą liczbę odbiorców, a nie tylko zacieśnienie kontaktu z dotychczasowymi.

Zestawienie obu lat wskazuje na utrwalony rytm sezonowy z kulminacją późnym latem i jesienią, przy niższej aktywności na przełomie zimy i wiosny. Jednocześnie przejście od 1853 do 1854 ma charakter nie tylko ilościowy

(ponad trzykrotny wzrost liczby listów), ale i zasięgowy: w miesiącach szczytowych rośnie zarówno liczba wysyłek, jak i liczba adresatów, bez istotnej zmiany przeciętnej intensywności per adresat. Taki profil sugeruje rozbudowę sieci kontaktów na początku kariery urzędniczej, kiedy dynamika korespondencji wzrasta przede wszystkim poprzez dołączanie nowych węzłów, a nie przez gwałtowne zwiększanie częstotliwości wymian z już obecnymi.

Rys. 2. Aktywność miesięczna korespondencji w 1853 r.

Rys. 3. Aktywność miesięczna korespondencji w 1854 r.

Siła i architektura sieci

Równolegle pomiarom poddano siłę i architekturę sieci. Zidentyfikowano grono najczęstszych adresatów, obliczono stopień węzłów (liczbę unikatowych połączeń z adresatami). Siłę więzi traktowano jako funkcję częstotliwości kontaktu oraz czasu jego trwania między pierwszym a ostatnim listem. Dzięki temu zestawieniu można było dostrzec różnicę między relacjami intensywnymi, lecz krótkimi, a słabszymi, ale wieloletnimi.

Tabela 1. Główni odbiorcy korespondencji Artura Dolińskiego

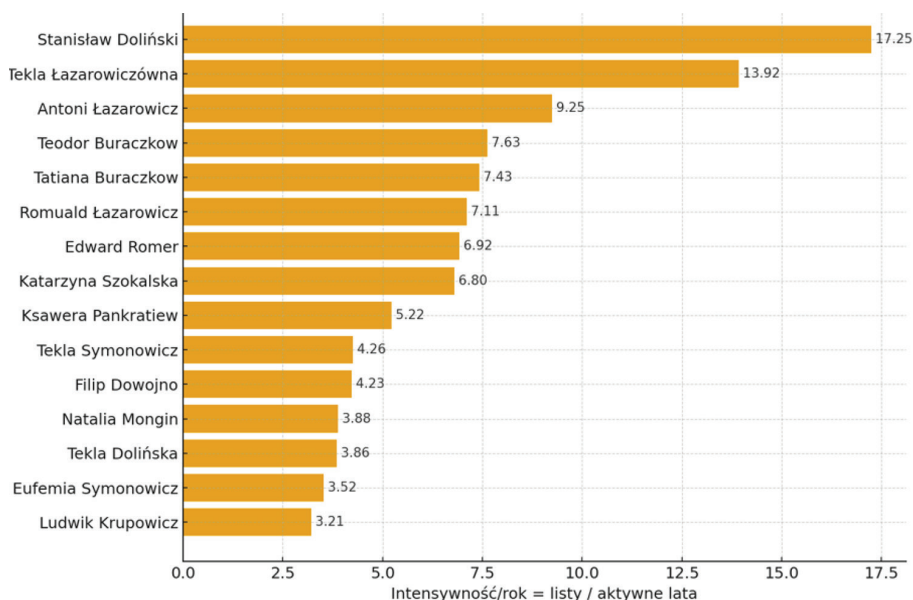
Lp.	Adresat	Liczba listów	Udział %	Kategoria relacji (dominująca)
1	Tekla Łazarowiczówna	362	7,78	pokrewieństwo
2	Stanisław Doliński	276	5,94	pokrewieństwo
3	Antoni Łazarowicz	259	5,57	pokrewieństwo
4	Romuald Łazarowicz	192	4,13	pokrewieństwo
5	Teodor Buraczko	145	3,12	relacja służbowa
6	Tatiana Buraczko	104	2,24	przyjaźń
7	Natalia Mongin	97	2,09	pokrewieństwo
8	Eufemia Symonowicz	95	2,04	pokrewieństwo
9	Ksawera Pankratiew	94	2,02	pokrewieństwo
10	Edward Romer	83	1,78	interesy prywatne
11	Tekla Dolińska	81	1,74	pokrewieństwo
12	Tekla Symonowicz	81	1,74	pokrewieństwo
13	Katarzyna Szokalska	68	1,46	przyjaźń
14	Ludwik Krupowicz	61	1,31	przyjaźń
15	Filip Dowojno	55	1,18	Interesy prywatne

Piętnastu adresatów, do których Doliński najczęściej zwracał się listownie, zgromadziło aż 2053 wysłanych przez niego listów, czyli 44,14% całego wolumenu rejestru korespondencji. Już pierwszych 5 adresatów odpowiada za 26,54%, a 10 za 36,71% wszystkich listów. Otrzymujemy tu klasyczny efekt koncentracji, określany mianem „prawa Pareta”²¹ – niewielkie grono „ciągnie”

²¹ Tzw. prawo (zasada) Pareta, określana jest mianem heurystyki koncentracji (wywodzi się z nauk ekonomicznych i socjologii) i znana jest jako „reguła 80/20” – w wielu układach niewielka część elementów (np. ok. 20%) generuje większość efektów (np. ok. 80%). Nazwa pochodzi od obserwacji Pareta dotyczących rozkładu dochodów/własności; w sensie ścisłym odpowiada rozkładowi potęgowym (Pareto) o „ciężkim ogonie”. W praktyce badawczej odsetki

znaczną część obiegu korespondencji. W sensie sieciowym ta grupa tworzy rdzeń, wokół którego ogniskuje się komunikacja i zaufanie.

Dodatkowym miernikiem siły sieci jest intensywność roczna korespondencji, która wskazuje relacje o charakterze priorytetowym. Ten parametr nieco zmienia układ pośród piętnastu adresatów z czołówki.

Rys. 4. Intensywność roczna listów do głównych odbiorców listów

Stanisław Doliński zyskuje pozycję nr jeden (otrzymuje średnio 17,25 listu/rok przy 16 aktywnych latach), wyprzedzając Teklę Łazarowiczówną (13,92/rok, 26 lat). To znaczy, że korespondencja ze Stanisławem była bardziej skoncentrowana – w mniejszej liczbie aktywnych lat przypadało relatywnie więcej listów. Jeśli chodzi o pomiar intensywności wysoko plasują się także Antoni Łazarowicz oraz Teodor Buraczko, co wskazuje na gęste okresy wymiany, nawet jeśli były one rozciągnięte przez lata.

Badając metodami tradycyjnymi biografię Artura Dolińskiego muszę przyznać, że powyższe informacje raczej nie były dla mnie zaskakujące. Wśród najbliższych mu osób znajdował się jego ojciec – mentor, opiekun i główny przewodnik w urzędniczym środowisku – Stanisław Doliński (1793–1873), do którego Artur zwracał się we wszystkich sprawach, zarówno związanych

80/20 są umowne (często 70/30, 90/10 itd.) i służą do opisu wysokiej koncentracji. W analizie korespondencji oznacza to, że małe grono adresatów skupia większość wysyłek. Vide: V. Pareto, *Cours d'économie politique*, t. 1–2, Lausanne 1896–1897; idem, *Manuale di economia politica*, Milano 1906.

z codziennymi radościami i udrękami, jak i kwestiami związanymi z urzędniczą karierą. Z nim też omawiał listownie wszystkie sprawy rodzinne. Stanisław po śmierci małżonki w 1872 r. przeprowadził się do Petersburga i zamieszkał z synem i jego rodziną – mieszkał z Arturem do swej śmierci w lipcu 1873 r.²² Strumień korespondencji został przerwany już po przeprowadzce nad Nową. Należy również wziąć pod uwagę liczne wizyty Stanisława w Petersburgu podczas kilkumiesięcznych urlopów, które również widoczne są w przerwaniu ciągów korespondencyjnych.

Nie jest zaskakująca wysoka lokata Tekli Łazarowiczówny (1820–1897), przyrodniej siostry Artura, mieszkającej z Wilnie, z którą utrzymywał przyjacielskie stosunki. Była najmłodsza spośród przyrodniego rodzeństwa. Gdy matka straciła wzrok, stała się jej opiekunką. Jej listy do brata były często inspirowane przez matkę – w ich treści odnajdujemy troskę o środowisko, w którym Artur się obracał, kwestie związane z praktykami religijnymi, kontaktami z przedstawicielkami płci pięknej. W korespondencji pojawiał się również wątek, związany ze stanem zdrowia matki. Poza tym Tekla starała się informować Artura o wszystkim, co dzieje się w Wilnie²³. Z pozostałymi siostrami przyrodnimi: Natalią Mogin (1814–1888) i Eufemią Symonowicz (1816–1896) kontakty były nieco luźniejsze. Miały one własne rodziny, troski związane z dziećmi, gospodarstwem, zdrowiem, więc wymiana listów zachodziła rzadziej, ale kontakt nie został przerwany²⁴.

Korespondencyjne relacje z przyrodnimi braćmi również są intensywne, co nie budzi zdziwienia: do mieszkającego całe życie w Wilnie Antoniego Łazarowicza (1819–1905)²⁵ Doliński wysłał 259 wiadomości, do Romualda Łazarowicza (1811–1878)²⁶, który w 1867 r. wyemigrował do Rzymu wystosował 192 pisma. Więź z przyrodnimi braćmi wzmacniała przynależność do jednej grupy zawodowej – obaj pracowali w rosyjskiej administracji guberni wileńskiej, choć ich kariery przebiegały w różnym rytmie.

W pierwszej piątce znajduje się również matka Artura – Tekla Dolińska, która do chwili choroby oczu samodzielnie pisała do Artura oraz

²² M. Korybut-Marciniak, *W poszukiwaniu sposobów do życia – uwarunkowania społeczno-polityczne kresowej inteligencji urzędniczej w XIX stuleciu. Przypadek Stanisława Dolińskiego*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2018, t. 19, s. 132–137.

²³ Eadem, „Widać z listów, że nas kochasz ...”. *Portrety kobiet w świetle korespondencji rozproszonej rodziny kresowej (1845–1877)*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 7, „Prywatne światy zamknięte w listach”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2018, s. 130–136.

²⁴ *Ibidem*, s. 136–148.

²⁵ M. Korybut-Marciniak, *Antoni Łazarowicz (1819–1905) – carski urzędnik, literat, kolekcjoner*, „Niepodległość i Pamięć” 2017, R. 24, nr 3, s. 55–96.

²⁶ Eadem, *Romuald Łazarowicz (1811–1878) – carski urzędnik, zakonnik, kapłan*. „Echa Przeszłości” 2016, nr 17, s. 113–138.

Tekla Symonowicz – jego siostrzenica, z którą łączyła go szczególna sympatia i wspólna pasja do muzyki²⁷. Znajdujemy tu również Ksawerę Pankratiew (1805–1877), również należącą do najbliższej rodziny. Była to rodzona siostra Stanisława Dolińskiego, żona pułkownika rosyjskiego – Pawła Pankratiewa. Ciotka często kontaktowała się z Arturem, głównie w sprawach syna – Mikołaja, który zamierzał studiować w Petersburgu i przez kilka lat znajdował się pod opieką Artura²⁸.

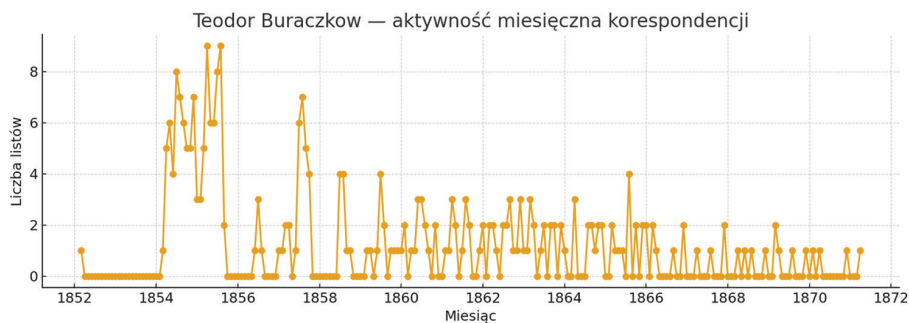
Do częstych adresatów zaliczają się Teodor Buraczkow (Фёдор Анисимович Бурачков), gubernator Nowogrodu w latach 1851–1853 i jego córka Tatiana Buraczkowa. Teodor Buraczkow (1798–1877) – oficer korpusu inżynieryjnego, odznaczony Orderem św. Jerzego IV klasy w 1842 r. przeszedł do służby cywilnej, a w 1847 r. otrzymał rangę radcy stanu²⁹. W 1851 r. został skierowany do Nowogrodu Wielkiego, by objąć urząd gubernatora po Teodorze Waśkowie (Фёдор Иванович Васьков). Do Nowogrodu przybył z całą rodziną – małżonką, dorastającymi córkami i synem. Prowadził typowy dla swojego urzędu „dom otwarty”, w którym przyjmował śmietankę gubernialnego korpusu administracyjnego: wydawał obiady, organizował imieniny, poczęstunki z okazji różnych jubileuszy i świąt. Zażyłość z rodziną Buraczkowych i utrzymująca się przez długie lata wymiana listów warta jest bliższego oglądu. Artur Doliński, po przybyciu do swojej pierwszej urzędniczej placówki w Nowogrodzie przez półtora roku – do kwietnia 1851 r. – mieszkał z ojcem. Wiosną 1851 Stanisław otrzymał polecenie objęcia stanowiska prokuratora w Czernichowie. Osamotniony Artur został przygarnięty przez gubernatora Buraczkowa, u którego bywał każdego dnia po wypełnieniu obowiązków kancelaryjnych. Relacja służbowa ewaluowała do relacji przyjaźni: wspólnie muzykowali, razem spędzali święta, Artur przywoził gubernatorskiej rodzinie prezenty z Wilna. Młody Doliński został otoczony przez Teodora Buraczkowa wręcz ojcowską opieką³⁰. Jednym z kluczowych powodów opuszczenia przez Artura Nowogrodu w 1855 r. był wyjazd przyjaznego gubernatora w 1854 r. Kontakty korespondencyjne ilustruje wykres – widzimy najwyższą aktywność w pierwszych dwóch latach po wyjeździe Buraczków z Nowogrodu. Później kontakty były regularne i stabilne, aż do 1871 r. wygaśnięcie relacji można powiązać ożenkiem Dolińskiego i zaangażowaniem się w życie rodziny.

²⁷ Eadem, „Widać z listów, że nas kochasz...”, s. 142–147.

²⁸ Eadem, *Światy i międzyświaty...*, s. 60 i 144.

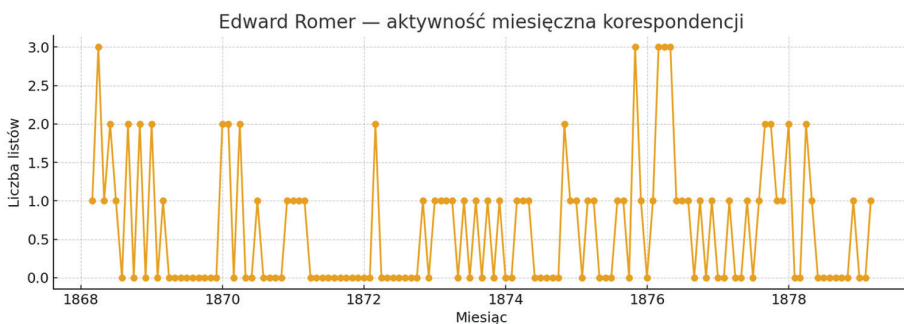
²⁹ *Ibidem*, s. 93.

³⁰ W jednym z listów do ojca pisał: „Gubernatorowie przyjęli mnie do swojego domu jak własnego syna, każdodziennie tam obiadam i przepędzam czas wolny od zatrudnień (...), LVIA, f. 1135, inw. 20, sygn. 99, *List Artura Dolińskiego do Stanisława Dolińskiego*, 25 kwietnia 1851, k. 137–138.

Rys. 5. Korespondencja z Teodorem Buraczkiem

Zastanawiające są kolejne 4 nazwiska, które w analizowanych egodokumentach nie pojawiały w ogóle lub występowały niezbyt często. Zaczniemy od Edwarda Romera (1806–1878), do którego w okresie 12 lat Artur wysłał 83 listy. Edward Jan Romer pojawia się sporadycznie w pamiętniku Dolińskiego. Początkowo ich kontakty opierały się na interesach. Pracując w stolicy carów młody urzędnik poszukiwał dodatkowych możliwości zarobku i chętnie przyjmował plenipotencję. Edward Romer był jednym z rodaków, który zatrudniał Dolińskiego do załatwienia różnych formalności w Petersburgu³¹. Z czasem ich kontakty zacieśniły się. Podczas wakacyjnego pobytu na Litwie w 1877 r. Artur wraz z żoną Kleopatą i córkami odwiedził Romerów w Antonoszu – pobyt, skrupulatnie opisany w pamiętniku, był wypełniony muzyką i wspólnymi śpiewami, zabawami na świeżym powietrzu, wystawnymi posiłkami³². Fotografie Dolińskich z lat siedemdziesiątych XIX w. znalazły się również w albumie fotograficznym Romerów³³. To zacieśnienie więzi jest widoczne w rejestrze korespondencji wyraźnym skokiem aktywności.

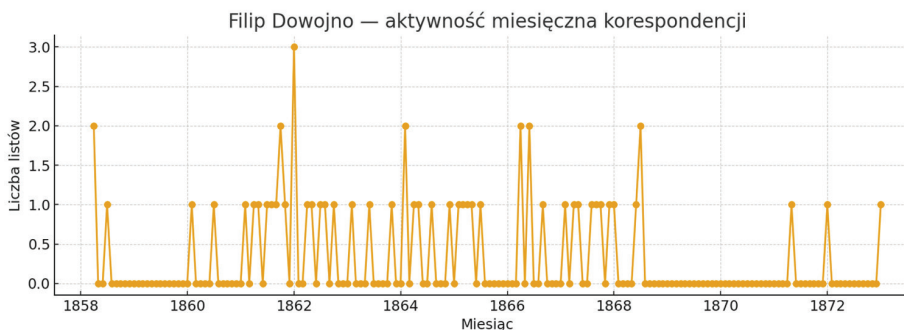
Rys. 6. Korespondencja z Edwardem Romerem

³¹ A. Doliński, *op. cit.*, s. 39.

³² *Ibidem*, s. 56–58.

³³ А.У. Ціхаміраў, *Фатаграфіі сям'і Далінскіх на фоне эпохі*, [w:] *Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць*, red. С.І. Бяспанскі, Магілёў, s. 209–214.

Kolejnym, rzadko przywoływanym w egodokumentach adresatem był Filip Dowojno. Doliński korespondował z nim od kwietnia 1858 r. do stycznia 1873 r., choć w źródłach osobistych jego nazwisko przywołuje tylko raz – w 1877 r. Wówczas, podczas urlopu, spędzanego w Wilnie odwiedził Filipa Dowojno i jego małżonkę – Michalinę³⁴. Listy były kierowane głównie do Wilna i do miejscowości Podbrodzie³⁵. Średnia korespondencji wynosiła 0.31 listu miesięcznie (w aktywnych miesiącach 1,17 listu) i wskazuje na kontakty kurtuazyjne lub relację, związaną ze wspólnym interesem. Ta druga opcja jest bardziej prawdopodobna, ze względu na czas rozpoczęcia relacji – Artur Doliński mieszkał wówczas w Petersburgu, poszukiwał dodatkowych źródeł zarobku, a rodzina z Wilna starała się go w tym wspierać, co wynika z treści listów³⁶. Najprawdopodobniej Filip Dowojno był jednym z Polaków, którego „petersburskie sprawy” przez dłuższy czas Artur prowadził.

Rys. 7. Korespondencja z Filipem Dowojno

Do innych tajemniczych znajomych, odkrytych w rejestrze korespondencji należała Katarzyna Szokalska. Na to nazwisko nie natknęłam się ani razu w „prywatnym archiwum Dolińskiego”. Relacja z Katarzyną Szokalską miała charakter długotrwały i regularnie odnawiany. W ciągu dekady (1864–1873) wysłano 68 listów, co daje ok. 6,8 listu rocznie; kontakt rozkłada się na 43 aktywne miesiące, czyli raczej ciąg drobnych fal korespondencji niż pojedyncze „zrywy”. Średnia – 1,6 listu na aktywny miesiąc sugeruje umiarkowaną, lecz podtrzymywaną intensywność, typową dla przyjaźni, a nie relacji czysto

³⁴ A. Doliński, *op. cit.*, s. 47.

³⁵ Trudno zlokalizować, o którą miejscowość chodzi, ponieważ jest kilka zaścianków o tej nazwie: w powiecie trockim, w powiecie święciańskim i w powiecie wileńskim, *vide*: L. Uziębło, *Podbrodzie*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 363–364.

³⁶ Na temat dodatkowych form zarobku Dolińskiego w Petersburgu więcej *vide*: M. Korybut-Marciniak, *Światy i międzyświaty...*, s. 138.

funkcjonalnych. W ujęciu sieciowym więc ta wzmacnia rdzeń towarzyski Dolińskiego. Listy były wysyłane początkowo do Petersburga – tam, w 1864 r. najpewniej została nawiązana relacja. Był to okres, w którym życie w elitach Polonii petersburskiej rozwijało się dynamicznie – zapraszano go na wieczory muzyczne, gdzie popisywał się swoim tenorem i prawdopodobnie w tym środowisku doszło do nawiązania relacji. W 1867 r. kilka listów powędrowało do Francji, dokąd Szokalska prawdopodobnie podróżowała (co świadczy o jej wysokiej pozycji ekonomicznej). Sześć listów w roku kolejnym skierowanych było do Kowna (zapewne miasta pochodzenia), a następnie – do wygaśnięcia relacji w 1873 r. – do Petersburga, gdzie mieszkała na stałe. Po narodzinach pierwszego dziecka Dolińskiego relacja uległa osłabieniu – wówczas urzędnik skupił się na życiu rodzinnym i zmniejszyła się częstotliwość „bywania w towarzystwie”.

Rys. 8. Korespondencja z Katarzyną Szokalską

Pośród adresatów Dolińskiego wyróżnia się kilka relacji krótkotrwałych o dużej intensywności. Dla przykładu wybrałam ilustrację kontaktów z Olgą Kaszyn, którą młody urzędnik poznał wiosną 1854 r. w Nowogrodzie. W egodokumentach nie ma o niej żadnych wzmianek, nie zachowały się również listy od niej (listy przychodzące Doliński selekcjonował). Można domniemywać, że ich związek miał charakter krótkiego zauroczenia. Relacja korespondencyjna z Olgą Kaszyn ma profil krótki, lecz intensywny. W okresie od 24 kwietnia 1854 do 5 lipca 1855 r. odnotowano 18 listów, z czego 17 przypada na rok 1854, a jedynie 1 na 1855. Aktywność rozkłada się na 9 z 16 miesięcy w oknie obserwacji ze średnią 2 listy na aktywny miesiąc. W ujęciu rocznym widać wyraźną kulminację w 1854 r. i gwałtowne wygaszenie kontaktu w roku następnym. Ostatni list do adresatki został wysłany na kilka dni przed przenosinami Artura do Petersburga.

W terminologii SNA jest to przykład intensywnej relacji krótkiego trwania – wysoka gęstość wymiany w wąskim przedziale czasu, bez późniejszego

utrwalenia. Tego typu więzi zwykle pełnią funkcję epizodycznych „korytarzy komunikacyjnych” między segmentami sieci. Profil Olgi Kaszyn dobrze ilustruje taki właśnie mechanizm: skupienie korespondencji w krótkim horyzoncie i szybkie wygaśnięcie sygnału po osiągnięciu celu (lub zmianie kontekstu), co odróżnia tę więź od stabilnych relacji rodzinnych czy wieloletnich kontaktów zawodowych widocznych gdzie indziej w sieci Dolińskiego. W treści listów od matki i siostr w okresie nowogrodzkim przewija się troska o właściwe prowadzenie się młodzieńca. Pojawiają się ostrzeżenia, co do zauroczeń pannami „innej wiary”³⁷. Najprawdopodobniej w wypadku Olgi Kaszyn mamy do czynienia z jedną z tego rodzaju fascynacji.

Rys. 9. Korespondencja z Olgą Kaszyn

Przestrzeń i koncentracja geograficzna

Kolejnym wymiarem poddanym analizie była przestrzeń. Poniższa część koncentruje się na geografii korespondencji Artura Dolińskiego – na tym, jak miejscowości adresatów porządkują jego sieć kontaktów i jak ich znaczenie zmienia się w kolejnych fazach życia. Dla czytelności i porównywalności danych zastosowano trzy fazy biograficzne wynikające z miejsc zamieszkania: Nowogród (19 X 1849 – 14 VII 1855), Petersburg (15 VII 1855 – 1 VII 1884) oraz Wilno (od 2 VII 1884 do końca 1900 r.). Celem analizy było uchwycenie dominujących ośrodków korespondencyjnych, a jednocześnie kręgów kulturowych, ku którym urzędnik ciążył. Interesujące są przede wszystkim odpowiedzi na pytania: które miasta absorbowwały największą liczbę listów, jaka była skala koncentracji listów do głównych miejscowości (na ile ruch listowy skupia się w wąskim zestawie miejsc), jaki był profil dynamiki (jak zmieniały się udziały najważniejszych miejscowości między poszczególnymi fazami życiorysowymi Dolińskiego).

³⁷ LVIA, f. 1135, inw. 20, sygn. 98, *List Tekli Łazarowiczówny do Artura Dolińskiego*, 1 października 1856, k. 255.

Metodycznie przyjęto prosty i przejrzysty zestaw wskaźników: liczby bezwzględne i udziały procentowe dla poszczególnych miejscowości oraz faz; udział najważniejszych miejscowości jako miara koncentracji³⁸; a także wskaźnik koncentracji i entropia dywersyfikacji jako krótkie uzupełnienie ilościowe³⁹. Utworzono zestawienie 7 najważniejszych miejscowości całego rejestru oraz odrębne zestawienia najważniejszych miejscowości w każdej fazie, tak aby wyraźnie pokazać przesunięcia środka ciężkości między Nowogrodem, Petersburgiem i Wilnem.

Interpretacyjnie analiza miejscowości wpisuje się w metaforę „funkcjonowania między światami”: poszczególne miasta działają jak węzły modułów (urząd/kariera, rodzina, środowiska towarzyskie i organizacyjne), a zmiany ich pozycji w hierarchii odsłaniają strefy styku między tymi modułami. W efekcie kartografia korespondencji pokazuje nie tylko gdzie kierowano listy, ale też „które światy” były w danym czasie domknięte, a które otwarte – i kto był ich spoiwem.

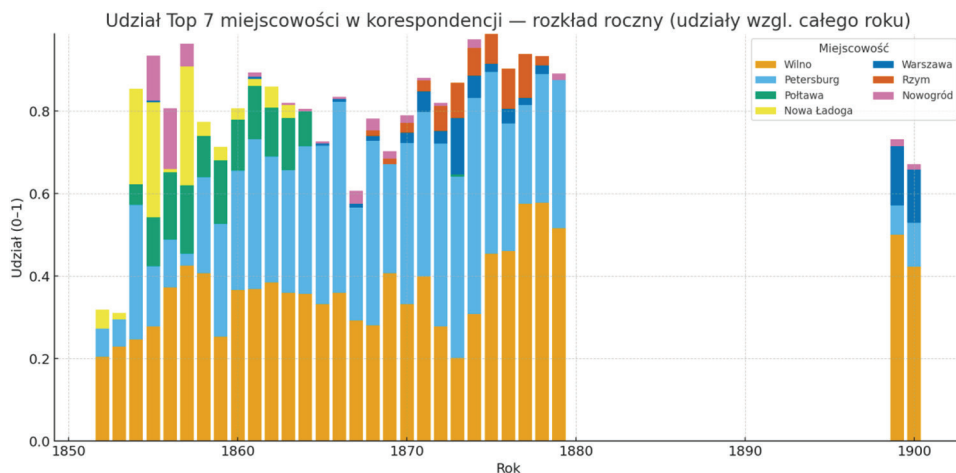
Tabela 2. Siedem najważniejszych miejscowości w całym rejestrze korespondencji

Miejscowość	Liczba listów	Udział (%)
Wilno	1664	35,78
Petersburg	1422	30,58
Połtawa	212	4,56
Nowa Ładoga	172	3,70
Warszawa	121	2,60
Rzym	85	1,83
Nowogród	85	1,83

Tabela potwierdza silną koncentrację geograficzną korespondencji. Dwa bieguny – Wilno (1664 listy, 35,8%) i Petersburg (1422, 30,6%) – łącznie absorbują ok. 66% całego rejestru. Dopełnienie rdzenia stanowią: Połtawa (212, 4,6%), która w latach 1854–1864 była miejscem stałego pobytu Stanisława Dolińskiego, Nowa Ładoga (172, 3,7%), gdzie mieszkał wraz z rodziną Teodor Buraczkow, Warszawa (121, 2,6%), gdzie mieszkali krewni Dolińskiego, Rzym (85, 1,8%), do którego jako ksiądz-trynitarz wyemigrował przyrodni brat Dolińskiego – Romuald Łazarowicz i Nowogród (85, 1,8%). Razem Top 7 skupia ok. 81% ruchu listowego, co wskazuje na stabilny „rdzeń geograficzny” sieci Dolińskiego z dominującą osią Wilno – Petersburg.

³⁸ Wskaźnik koncentracji – prosty indeks, który rośnie wraz ze skupieniem korespondencji w nielicznych miejscach.

³⁹ Entropia dywersyfikacji – miara różnorodności rozkładu (im wyższa, tym bardziej równomiernie rozkłada się korespondencja między miejscowościami).

Rys. 10. Siedem głównych miejscowości wysyłki listów Dolińskiego (udział roczny)

Teraz przyjrzymy się koncentracji geograficznej korespondencji Artura Dolińskiego w każdej z wyróżnionych faz życia. Dla każdego okresu wybrano siedem miejscowości, do których Doliński kierował swoje listy.

Tabela 3. Zestawienie miejscowości o najwyższej liczbie listów w okresie nowogrodzkim

Miejscowość	Liczba listów
Petersburg	103
Wilno	102
Nowa Ładoga	89
Połtawa	24
Ekaterynosław	23
Czernichów	21
Borowicze	10

W okresie nowogrodzkim (1849–1855) siedem najczęściej obieranych miejscowości skupia ok. 86% całego ruchu listowego; już wtedy dominują kierunki, które ukształtują sieć w latach późniejszych – Petersburg i Wilno – wspierane przez Nową Ładogę (do której wyjechał Teodor Buraczko) oraz kilka peryferyjnych punktów: Połtawa, Ekaterynosław i Czernichów (gdzie okresowo pracował Stanisław Doliński) oraz Borowicze (miejscowość nieopodal Nowogrodu). Obraz ten sugeruje wczesne „podpięcie” ego-sieci do dwóch wyższej rangi ośrodków, zanim nastąpi realna zmiana miejsca zamieszkania. Egodokumenty z okresu nowogrodzkiego ukazują silne wahanie

Dolińskiego w kwestii przyszłej ścieżki zawodowej. Pracę w Nowogrodzie traktował jako punkt startowy w dalszej karierze. Tęsknota za rodziną pociągała go do Wilna, jednak utrudnione warunki pracy w rodzinnym mieście, o czym sygnalizowali jego przyrodni bracia, skłaniały go do poszukiwania nowej przestrzeni zawodowej w carskiej stolicy⁴⁰. Z punktu widzenia SNA równowaga Wilno – Petersburg w latach nowogrodzkich oraz profil kariery instytucjonalnej Dolińskiego czyniły ruch do Petersburga sieciowo przewidywalnym w tym sensie, że był to najbardziej „opłacalny” kierunek z punktu widzenia struktury połączeń. Dodatkowo można zaobserwować trzykrotny wzrost udziału listów do Petersburga w strumieniu miesięcznym (z 8% do 25%), ze stabilnym trendem rosnącym zwłaszcza w ostatnich kilkunastu miesiącach przed przeprowadzką. Gęstniejąca, wielomiesięczna przewaga nad Wilnem i innymi kierunkami poprzedza decyzję migracyjną. Ostateczną decyzję mogły wyzwolić nagłe zdarzenia (tak też się stało – otrzymał wiadomość o wakacie w Ministerstwie Dóbr Państwa), ale sieć przygotowała grunt – dostarczyła kanałów i rekomendacji, które pozwoliły przejść z potencjału do decyzji.

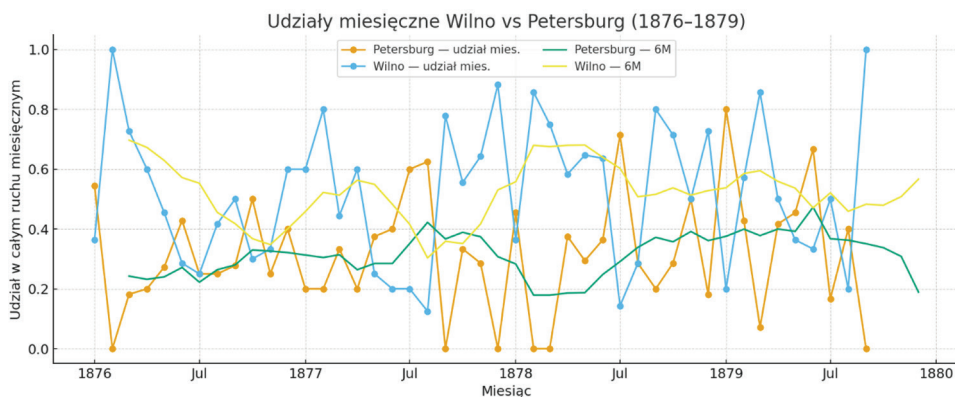
Tabela 4. Zestawienie miejscowości o najwyższej liczbie listów w okresie petersburskim

Miejscowość	Liczba listów
Wilno	1399
Petersburg	1281
Połtawa	188
Rzym	85
Nowa Ładoga	83
Wałujki	81
Nowogród	79

W fazie petersburskiej (1855–1884) sieć również przybiera formę dwubiegunową: oś Wilno – Petersburg absorbuje większość wymiany (Top 7 to ok. 83% korespondencji), a pozostałe kierunki pełnią role satelitarne – Połtawa i Rzym (powiązania rodzinne), Nowa Ładoga, Wałujki (miejsca pobytu Teodora Buraczkowa) i Nowogród (trwające przyjaźnie z urzędnikami). Tę konfigurację można interpretować jako współistnienie i wzajemne zasilać się dwóch modułów: urzędowo-zawodowego i rodzinno-towarzyskiego. Strumień listów wysyłanych do Wilna był szerszy. Czy jednak metoda SNA

⁴⁰ LVIA, f. 1135, inw. 20, sygn. 97, *List Romualda Łazarowicza do Artura Dolińskiego*, 22 marca 1852, t. 1, k. 246–247.

pozwala na przewidzenie przeprowadzki do Wilna? Okazuje się, że tak. Policzone zostały udziały miesięczne Wilna i Petersburga w latach 1876–1879 (ze względu na brak danych z ostatnich lat danych przed przeprowadzką) a następnie wygładzono je średnią kroczącą sześciomiesięczną. Na wykresie widać wyraźnie, że Wilno utrzymuje wyraźną przewagę udziału w strumieniu miesięcznym, zaś Petersburg nie wykazuje wyraźnej, trwałej wyższości; przeciwnie, mierzony różnicą punktów końcowych średnia krocząca sześciomiesięczna spada z ok. 0,24 do 0,19. Innymi słowy, w ostatnich latach z danymi sprzed 1880 r. nie widać „przyspieszenia” petersburskiego; Wilno pozostaje dominujące w udziale.

Rys. 11. Porównanie udziału Wilna i Petersburga w wysyłce listów w latach 1876–1879

Po 1884 r. (w fazie wileńskiej) następuje przestawienie środka ciężkości ku relacjom lokalnym. Siedem najważniejszych miejscowości, do których Doliński kierował listy, znów skupia ok. 87% całości wysyłek. Choć luka źródłowa nie pozwala na zilustrowanie tendencji wzrostowej lokalnych ośrodków, dane z lat 1899–1900 potwierdzają dominację Wilna.

Tabela 5. Zestawienie miejscowości o najwyższej liczbie listów w okresie wileńskim

Miejscowość	Liczba listów
Wilno	163
Feliksowo	58
Warszawa	49
Petersburg	38
Lida	7
Mosiewicze	7
Nowogród	5

Obserwujemy nie tylko przewagę rodzinnego miasta, ale też udział nowych miejscowości, związanych z kręgami rodzinno-towarzyskimi (Feliksova i Warszawy). Komponent petersburski wyraźnie słabnie, choć nie zanika. Z perspektywy analizy sieciowej oznacza to przejście od układu metropolitalnego do zdywersyfikowanego, ale bliższego biograficznie rdzenia, w którym kontakty z rodziną, przyjaciółmi i sąsiadami stabilizują ego-sieć. Cała trajektoria – od nowogrodzkiej prefiguracji osi Wilno–Petersburg, przez petersburską dwubiegunowość, po wileńskie osiadanie na gruncie przyjacielsko-towarzyskim, potwierdza analiza egodokumentów. W ujęciu SNA obserwujemy, jak w kolejnych fazach zmieniają się granice i punkty styku modułów, a korespondencja ujawnia zarówno mosty między nimi, jak i momenty relokacji ciężaru relacji.

Podsumowanie

Świadoma jestem ograniczeń analizowanego rejestru korespondencji. Źródło faworyzuje wysyłki (brak pełnej symetrii i pomiaru wzajemności). W rejestrze występuje istotna luka źródłowa – brakuje listów z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Jednak posłużenie się nowym narzędziem pozwoliło na świeże spojrzenie na biografię Dolińskiego. W porównaniu z lekturą tradycyjną takie ujęcie odsłania zjawiska słabo uchwytnie narracyjnie: koncentracje i luki, węzły krytyczne, „oddech” relacji (fale intensyfikacji i wygaszania), a także skoki między kręgami. W efekcie SNA otwiera „nowe przestrzenie” biografii Dolińskiego – strukturalne i temporalne relacje między jego „światami”, których nie widać w samej, linearnie czytanej liście listów.

Głównym celem artykułu było ukazanie, że analiza sieci społecznych pozwala zobaczyć to, czego nie odsłania sama lektura egodokumentów: strukturę rdzenia relacji, ich rytm oraz przestrzenne „ciągi” między obszarami życia (rodzina – praca zawodowa – relacje towarzyskie). Rejestr korespondencji potraktowany jako sieć skierowana ego – alter, z pewnością może poprowadzić do miejsc wymagających sprawdzenia, poprzez bliską lekturę. Tradycyjnej analizy źródeł SNA nie jest w stanie zastąpić, w przypadku biografii działa raczej jako Kompas badawczy – porządkuje materiał, uwypukla węzły i przesunięcia środka ciężkości, a zarazem prowadzi do pytań jakościowych. Z pewnością pozwala na ogłód bohatera z innej perspektywy. Rekonstrukcja sieci korespondencyjnej odsłania ewolucję środowisk, w których poruszał się aktor, wskazuje węzły o kluczowym znaczeniu oraz kierunki geograficznych przepływów. W perspektywie biograficznej uzyskuje się podstawy do ostrożnych wniosków o tożsamości – rozumianej jako wzorzec trwałych zakotwiczeń i preferowanych środowisk – co w przypadku Polaka-carskiego

urzędnika, który większość życia spędził w rosyjskiej stolicy, może być szczególnie istotne. W jego doświadczeniu ścierały się odmienne systemy wartości i style działania; sieć pozwala jednak uchwycić, które przestrzenie oddziaływały silniej oraz które okazały się trwalsze. Wyniki wskazują, że mimo długiego okresu pracy w głębi imperium, to krąg polski – już wyraźny w fazie nowogrodzkiej i konsekwentnie podtrzymywany w okresie petersburskim pozostawił intensywniejszy i długotrwały ślad w profilu więzi. Kontakty nawiązane w Rosji częściej miały charakter funkcjonalny i słabiej przekładały się na więzi podtrzymywane w długim horyzoncie. Porównanie wielkości i struktury interakcji w komponentach „polskim” i „rosyjskim” wspiera tezę, że wyjazd do Rosji miał przede wszystkim wymiar migracji zarobkowej, zaś powrót do Wilna był zgodny z logiką sieci.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas:

f. 10, inw. 10, sygn. 269, *Metryka chrztu Artura Dolińskiego. Wypis z Księgi Metryk Chrzestnych Kościoła Parafialnego Wileńskiego św. Jana z 9 kwietnia 1849 roku.*

f. 1135, inw. 20, sygn. 98, *List Tekli Łazarowiczówny do Artura Dolińskiego, 1 października 1856.*

f. 1135, inw. 20, sygn. 101, *Regestr listów sprawionych przez Artura Dolińskiego.*

f. 1135, inw. 20, sygn. 97, *List Romualda Łazarowicza do Artura Dolińskiego, 22 marca 1852.*

f. 1135, inw. 20, sygn. 99, *List Artura Dolińskiego do Stanisława Dolińskiego, 25 kwietnia 1851.*

Źródła drukowane

Doliński A., *Między Wilnem a Petersburgiem. Pamiętnik Artura Dolińskiego*, opr. M. Korybut-Marciniak, Olsztyn 2014.

Opracowania

Alexander M., Danowski J., *Analysis of an ancient network: Personal communication and the study of social structure in a past society*, "Social Networks" 1990, nr 12(4), s. 313–335.

Bruge C., *Letters, Networks of Power, and the Fallof Thomas Cromwell 1523–1547*, London 2022.

Dul A., *Życie towarzyskie dziewiętnastowiecznej wiejskiej parafii. Analiza sieci społecznych*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2017, nr 39, s. 167–208.

- Freeman L.C., *Centrality in Social Networks: Conceptual Clarification*, „Social Networks” 1978, nr 1(3), s. 215–239.
- Granovetter M.S., *The Strength of Weak Ties*, „American Journal of Sociology” 1973, nr 78(6), s. 1360–1380.
- Juhász K., *Ego-network of István Bocskai in the Light of His Correspondence (1576–1598)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, t. 148, z. 4, s. 703–717.
- Korybut-Marciniak M., *Antoni Łazarowicz (1819–1905) – carski urzędnik, literat, kolekcjoner*, „Niepodległość i Pamięć” 2017, R. 24, nr 3, s. 55–96.
- Korybut-Marciniak M., *Dziecko w rodzinie urzędniczej w świetle materiałów Artura Dolińskiego*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 5, „Świat dziecka”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2016, s. 47–65.
- Korybut-Marciniak M., *Homeopatia w życiu codziennym carskiego urzędnika – Ignacego Artura Dolińskiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2019, nr 1, s. 113–124.
- Korybut-Marciniak M., *Potencjał analizy sieci społecznych w badaniach egodokumentów*, „Rocznik Historii Antropologii” 2020, nr 13, s. 183–198.
- Korybut-Marciniak M., *Pryciuny i Wojczyzna – majątki ziemiaństwa polskiego na Kresach Północno-Wschodnich w II połowie XIX wieku*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2018, t. 32, s. 311–314.
- Korybut-Marciniak M., *Romuald Łazarowicz (1811–1878) – carski urzędnik, zakonnik, kapłan*, „Echa Przeszłości” 2016, nr 17, s. 113–138.
- Korybut-Marciniak M., *Światy i międzyświaty Artura Dolińskiego. Rekonstrukcja biograficzna carskiego urzędnika*, Olsztyn 2019.
- Korybut-Marciniak M., *W poszukiwaniu sposobów do życia – uwarunkowania społeczno-polityczne kresowej inteligencji urzędniczej w XIX stuleciu. Przypadek Stanisława Dolińskiego*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2018, t. 19, s. 132–137.
- Korybut-Marciniak M., „Widać z listów, że nas kochasz ...”. *Portrety kobiet w świetle korespondencji rozproszonej rodziny kresowej (1845–1877)*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 7, „Prywatne światy zamknięte w listach”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź–Olsztyn 2018, s. 130–136.
- Köster E., *Zastosowanie metody analizy sieci społecznościowej do rekonstrukcji sieci społeczno-towarzyskiej na przykładzie ksiąg zaślubin XVIII-wiecznej parafii żareckiej*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2024, nr 46, s. 187–221.
- Micińska M., *Salony, redakcje, knajpy... Życie publiczne elit intelektualnych Warszawy po powstaniu styczniowym*, [w:] *Życie jest wszędzie... Ruchy społeczne w Polsce i w Rosji do II wojny światowej*, red. A. Brus, Warszawa 2022, s. 203–222.
- Olaszek J., *Podziemna sieć społeczna. Casus z dziejów konspiracji solidarnościowej*, Warszawa 2020.
- Pareto V., *Cours d'économie politique*, t. 1–2, Lausanne 1896–1897.
- Pareto V., *Manuale di economia politica*, Milano 1906.
- Salamonik M., *In Their Majesties' Service: The Career of Francesco De Gratta (1613–1676) as a Royal Servant and Trader in Gdańsk*, Huddinge 2017.
- Uziebło L., *Podbrodzie*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 363–364.

White H.C., Boorman Scott A., Breiger, Ronald L., *Social Structure from Multiple Networks. I. Blockmodels of Roles and Positions*, „American Journal of Sociology” 1976, nr 81(4), 730–780.

Ціхаміраў Андрэй У., *Фатаграфіі сям’і Далінскіх на фоне эпохі*, [w:] *Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць*, red. С.І. Бяспанскі, Магілёў, s. 209–214.

SUMMARY

“An Official in the Network”. Social Network Analysis in Correspondence Research. The Case of Artur Doliński (1831–1909)

This article presents the use of Social Network Analysis (SNA) in studying the correspondence of Artur Doliński (1831–1909). Based on the *Register of Letters Sent* for the years 1852–1900 (approximately 4,650 entries), a directed, weighted ego-network of the sender was constructed; metadata (dates, addressees, localities) were normalized; and temporal (yearly/monthly) and spatial (by locality) analyses were carried out. The findings underscore the usefulness of SNA as a “research compass” in social history and biographical studies: the method organizes the material, reveals critical nodes and zones of intersection between the “worlds” of life, and generates falsifiable hypotheses for further qualitative reading of ego-documents.

Keywords: social network analysis, ego-network, ego-documents, correspondence, biographical studies, Vilnius, St Petersburg, civil servants, relational geography